SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİNDE ENERJİNİN ROLÜ

Emre Erşen*

Giriş

Enerji meselesi Türkiye ve Rusya arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişimine yön veren en önemli meselelerden birisi olmaya devam etmektedir. Türkiye büyüyen bir ekonomi olarak giderek daha fazla enerjiye ihtiyaç duymakta iken, Rusya dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz ihracatçılarından birisi haline gelmiştir. Bu durum iki ülke arasında enerji konusu özelinde bir tür karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır. Fakat Ankara ve Moskova arasındaki enerji ilişkisinin genel olarak iki ülkenin bölgesel sorunlara yönelik yaklaşımlarındaki farklılıklardan da yoğun biçimde etkilendiğinin göz ardı edilmemesi gerekir.

Bu çalışmanın amacı enerji meselesinin Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişimi açısından önemini tartışmaktır. Bu çerçevede iki ülke arasındaki enerji ilişkisinin tarihsel boyutu kısaca ele alındıktan sonra Ankara ve Moskova'nın enerji alanında örtüşen ve çatışan çıkarlarını analiz edebilmek için özellikle iki önemli konu üzerinde durulacaktır. Birinci konu iki ülkenin birbirleriyle olan yoğun enerji ilişkisinin ekonomik kazanç ve maliyetlerini nasıl yorumladıklarıyla ilgilidir. İkinci konu ise son dönemde hız kazanan çeşitli petrol ve doğalgaz boru hattı projeleri konusunda iki ülke arasındaki çatışma ve işbirliği dinamikleridir.

Tarihsel Süreç

Türkiye ve Rusya arasında enerji alanındaki ilk önemli temaslar Sovyet döneminin sonuna doğru 1980'li yıllarda başlamıştır. Eylül 1984'te Türkiye'nin Rusya'dan doğalgaz satın almasına yönelik imzalanan anlaşmayı takiben Şubat 1986'da yine aynı konuda ikinci bir anlaşma daha imzalanmıştır. Bu anlaşmalar sayesinde iki ülke arasındaki ilk doğalgaz boru hattı olan ve Trans-Balkan ya da Batı hattı olarak da bilinen boru hattı inşa edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkisi daha da yoğunlaşmıştır. Nitekim 1998 itibariyle 3.5 milyar doları aşan ikili ticaret hacminin gelişiminde Türkiye'nin Rusya'dan artan

* Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, E-posta: eersen@marmara.edu.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
miktarlarda ithal ettiği doğalgaz ve petrol ürünlerinin oldukça önemli bir payı bulunmaktadır.[1] Bu duruma bağlı olarak 1997 yılında iki ülke ilave olarak yıllık 16 milyar metreküp Rus doğalgazının 25 yıl boyunca Türkiye'ye taşınmasını öngören yeni bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşma uyarınca 2002'de tamamlanan "Mavi Akım" doğalgaz boru hattı ise iki ülkeyi Karadeniz'in altından doğrudan birbirine bağlayan ilk boru hattı olarak tarihe geçmiştir.[2]

Mavi Akım hattının açılmasından sonra Rusya'nın Türkiye'nin doğalgaz ithalatındaki payı hızla artmış ve 2005 itibariyle yüzde 65'e ulaşmıştır. Enerji alanında iki ülke arasında hız kazanan işbirliğine bağlı olarak ise Samsun-Ceyhan projesiyle ilgili olarak girişimler öne çıkmıştır. Rus petrolünün Samsun ve Ceyhan arasında inşa edilecek yeni bir boru hattıyla Türkiye üzerinden taşınmasını ve bu şekilde Türk Boğazlarındaki tanker trafiğinin büyük ölçüde rahatlatılmasını esas alan bu proje ile ilgili çerçeve anlaşması 2009 yılında iki ülke yetkilileri tarafından imzalanmıştır.[3]

Bu dönemde öne çıkan bir başka proje de Rusya tarafından 2007 yılında AB'nin Nabucco projesine karşı başlatılan "Güney Akım" projesidir. Rusya'nın 2006 yılında Ukrayna ile yaşadığı gerginlik nedeniyle Avrupa'nın pek çok ülkesine doğalgaz akımının kesintiye uğraması nedeniyle AB ülkeleri Rusya dışındaki kaynaklardan doğalgaz ithal etmek için Nabucco projesine hız vermişlerdir. Azerbaycan ve Ortadoğu'dan doğalgaz temin etmek üzere hayata geçirilen bu projede Türkiye de ana ortaklardan birisi olmuştur. Ancak Ankara buna rağmen Rusya'nın Ukrayna güzergâhını tamamen devre dışı bırakmak için Nabucco'ya alternatif olarak geliştirdiği Güney Akım hattının Türkiye'nin Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesinden geçmesi için 2009 yılında onay vermiştir.

Ankara ve Moskova ayrıca nükleer enerji alanında da işbirliğini derinleştirmişlerdir. 2010 yılında imzalanan anlaşma ile Türkiye'nin ilk nükleer enerji santralinin Rus devlet şirketi Rosatom tarafından Akkuyu'da inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. 2014 yılında ise Ukrayna ve Kırım'da yaşanan krizin ertesinde Rusya Güney Akım projesinin yerine doğrudan Türkiye'ye

---

[1] "Türkiye ile Ticaret," *T.C. Ekonomi Bakanlığı*, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya%20Federasyonu/html (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2018).

[2] A. Necdet Pamir, "Mavi Akım Projesi Nedir, Ne Değildir?," *Avrasya Kültürel ve Toplumsal Gelişme Derneği*, Temmuz 2003, http://www.avrasyatr.org/e-analiz_TR/e-analiz_1.html (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2018).

[3] "Russia Backtracks on Black Sea Oil Exports, Because the Real Market is in Asia," *Business Insider*, 13 May 2010, http://www.businessinsider.com/russia-is-backtracking-on-black-sea-oil-exports-because-the-money-market-is-in-asia-2010-5 (Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2018).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
doğru inşa edilecek yeni bir boru hattı olarak "Türk Akımı" projesini gündeme getirmiştir. Ekim 2016'da imzalanan hükümetler arası anlaşma ile hayata geçen Türk Akımı projesinin birbirine paralel olarak inşa edilecek dört hattan meydana gelmesi planlanmış, ilk hattın doğrudan Türkiye'ye doğalgaz taşıması ve bu şekilde Trans-Balkan hattının yerini alması hedeflenirken, diğer üç hattın ise doğrudan AB ülkelerine doğalgaz ihracatı için kullanılacağı ilan edilmiştir.

Ekonomik Endişeler

Türkiye'nin enerji tüketimi 1990'lardan bu yana hızla artmaya devam etmektedir. Sadece geçtiğimiz on yıl içinde enerji talebinin yılda yaklaşık yüzde 6 olarak arttığı tahmin edilmektedir.[4] Türkiye enerjide dışa bağımlı bir ülke olduğu için de makul fiyatlarda ve kesinti riski olmayacak biçimde enerji ithal etmesi gerekmektedir. Nitekim sadece 2017 yılının ilk yarısında Türkiye'nin petrolde dışa bağımlılığı yüzde 92 civarında seyrederken, bu oran doğalgazda yüzde 99 civarında gerçekleşmiştir.[5] Hâlihazırda Türkiye'nin temel enerji ihtiyacının yüzde 75'i petrol ve doğalgazdan karşılanmaktadır.[6] Özellikle doğalgaz ithalatı 1992 ile 2002 yılları arasında neredeyse on kat artmıştır.[7] 2018 yılında Türkiye'nin doğalgaz tüketiminin 54 milyar metreküpe yaklaşacağı tahmin edilmektedir.[8] Bu doğalgazın yaklaşık olarak üçte birinin elektrik üretiminde kullanıldığı düşünülecek olursa bu konunun Türkiye açısından ne kadar hassas olduğu anlaşılabilir.

Türkiye kullandığı doğalgazın yüzde 58'ini Rusya'dan, yüzde 17'sini İran'dan ve yüzde 12'sini Azerbaycan'dan ithal etmektedir. Bu üç ülkeden doğalgaz ithal etmek için kullanılan dört boru hattının yıllık kapasitesi 46 milyar metreküp civarındadır. Türkiye'nin doğalgaz ithalatının geri kalan yüzde 13'lük bölümü ise Cezayir, Katar ve Nijerya'dan sıvılaştırılmış doğalgaz yani

[4] Pınar İpek, "The Role of Energy Security in Turkish Foreign Policy (2004-2016)," Pınar Gözen Ercan (der.), *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Cham: Springer, 2017, s. 174.

[5] "Petrol," *T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2018).

[6] *Türkiye Petrolleri Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu*, Mayıs 2016, http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/sektorrapor3105.pdf, ss. 25-28 (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2018).

[7] Gareth Winrow, "Realization of Turkey's Energy Aspirations: Pipe Dreams or Real Projects?," *Brookings CUSE Turkey Project Policy Paper*, No. 4, 2014, s. 4.

[8] "2018 Yılı Ulusal Doğal Gaz Tüketim Tahminine İlişkin Duyuru," *T.C. Enerji Piyasası Denetleme Kurulu*, 8 Ocak 2018, http://www.epdk.org.tr/tr/duyurular/2212 (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2018).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

LNG olarak karşılanmaktadır.[9] Ham petrol ithalatında ise Türkiye'nin en önemli tedarikçileri yüzde 50 ile İran, yüzde 22 ile Irak ve yüzde 10 ile Rusya'dır.[10]

Doğalgaz ve ham petrol ile ilgili tüm bu veriler Rusya'nın Türkiye'nin enerji stratejisinde oynadığı rolü gözler önüne sermektedir. Fakat Türkiye'nin de Rusya'nın enerji ihracatı için çok önemli bir pazar olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim 2000'ler sonunda Türkiye Gazprom'un Almanya'dan sonra Avrupa'daki en önemli ikinci müşterisi haline gelmiştir. Rusya'nın doğalgaz ihracatının yüzde 60'ını ve doğalgaz ihracatının da yüzde 75'ini Avrupa ülkelerine gerçekleştirdiği ve bu ürünlerin satışının Rus ekonomisinde oldukça büyük bir paya sahip olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin Rusya için artan önemi daha iyi anlaşılmaktadır.[11]

Türkiye ayrıca Rusya'nın dünyanın pek çok ülkesinde yeni nükleer enerji santralleri inşa etme stratejisi açısından da önemli bir rol üstlenmektedir. Hâlihazırda Rosatom'un 12 ülkede devam eden toplam 34 adet nükleer santral projesi bulunmaktadır.[12] Akkuyu santralinin bu projeler arasında özel bir önemi bulunmaktadır, zira Rosatom Akkuyu'da ilk kez üçüncü nesil VVER-1200 reaktörlerini hayata geçirecektir. Akkuyu projesi ayrıca Rusya'nın Ortadoğu'daki bazı ülkelerle yürüttüğü müzakerelerde de model olarak sunulmaktadır. Bu noktada Rusya'nın en son olarak Mısır'la imzaladığı nükleer santral anlaşması da pek çok açıdan Türkiye ile yapılan anlaşmayı anımsatmaktadır.

Türkiye ve Rusya arasındaki bu yakın enerji ilişkisine rağmen bu ilişkinin çoğu zaman "asimetrik karşılıklı bağımlılık" olarak tanımlandığına dikkat çekmek gerekir.[13] Bunun temel nedeni Türkiye'nin enerjide Rusya'ya yüksek orandaki bağımlılığı ve pek çok anlaşmada Rusya'ya tanınan önemli avantajlardır. Örneğin Türkiye yıllarca doğalgaz satın almak için Rusya'ya Avrupa

---

[9] *Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu*, Ankara: T.C. Enerji Piyasası Denetleme Kurulu, Ekim 2017, http://www.epdk.org.tr/TR/Dokuman/8957 (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2018), s. 7.

[10] *Petrol Piyasası Sektör Raporu*, Ankara: T.C. Enerji Piyasası Denetleme Kurulu, Ekim 2017, http://www.epdk.org.tr/TR/Dokuman/8954 (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2018), s. 4.

[11] "Russia: Overview", *U.S. Energy Information Administration*, https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS (Erişim Tarihi: 28 Ocak 2018).

[12] "Investment Strategies and Financing of Nuclear Facilities Discussed at ATOMEXPO-2017," *Rosatom*, 20 Haziran 2017, https://rosatom.ru/en/press-centre/news/investment-strategies-and-financing-of-nuclear-facilities-discussed-at-atomexpo-2017 (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2018).

[13] Ziya Öniş & Şuhnaz Yılmaz, "Turkey and Russia in a Shifting Global Order: Cooperation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region," *Third World Quarterly*, Vol. 37, No. 1, 2016, ss. 71-95.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ortalamasından daha yüksek bir fiyat ödemiştir. Yine Akkuyu santralinden üretilecek elektriğin kilovat/saat ücreti olarak Rusya'ya ödenmesi kararlaştırılan 12.35 cent hâlihazırda dünya ortalamasından neredeyse üç kat pahalıdır.[14] Ayrıca Ankara geçtiğimiz aylarda Akkuyu projesine stratejik yatırım statüsü vermeyi uygun görmüştür. Bu şekilde Rosatom'a önemli vergi indirimleri ve muafiyetler sağlanacaktır.

Tüm bu unsurlara rağmen Rusya'nın enerji konusunda Ankara tarafından tercih edilen bir tedarikçi olmasının en önemli nedenlerinden birisi Moskova'nın bugüne kadar enerji teminini güvenli ve kesintisiz olarak yapmaya devam etmiş olmasıdır. Bu durum özellikle kış aylarında sık sık kendi ihtiyaçlarını gerekçe göstererek Türkiye'ye doğalgaz akışını kesintiye uğratan İran'la kıyaslandığında oldukça önemlidir. Öte yandan Türkiye'nin enerjide ithalata bağımlılığını azalmak için büyük önem atfettiği Akkuyu projesine baştan beri en büyük ilgiyi gösteren şirketin de Rosatom olduğunu unutmamak gerekir.[15]

Ancak pek çok uzman Akkuyu santralinin Türkiye'nin enerjide Rusya'ya olan bağımlılığını daha da arttıracağı konusunda uyarıda bulunmaktadır.[16] Akkuyu santrali yap-sahiplen-işlet (build-own-operate) modeliyle inşa edileceği için yönetimi ve işletmesi 60 yıllık hizmet ömrünün sonuna kadar Rusya'ya ait olacaktır. Proje aynı zamanda ortaya çıkaracağı çevresel riskler açısından da eleştirilmektedir. Özellikle kullanılmış nükleer yakıtın ve radyoaktif atıkların yeniden işlenmek üzere Rusya'ya gönderilecek olması bu konudaki endişeleri attırmaktadır.[17]

Akkuyu projesi konusunda çözülmesi gereken bir başka mesele de finansman sorunudur. 20 milyar doları aşan bir yatırım ile hayata geçmesi planlanan santralin hisselerinin yüzde 49'unun yabancı yatırımcılara satılması konusunda Rosatom'un bugüne kadar sürdürdüğü girişimler sonuçsuz kalmıştır. Mevcut koşullar altında ve özellikle de son dönemde Rus ekonomisinde yaşanan

---

[14] Metin Gürcan, "Turkey's Nuclear Power Plant Project Gets Second Chance," *Al-Monitor*, 22 Mart 2018, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/03/turkey-russia-nuclear-power-plant-project.html (Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2018).

[15] *2015-2019 Stratejik Planı*, Ankara: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Aralık 2014, http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fStratejik%20Plan%2fETKB%202015-2019%20Stratejik%20Plani.pdf, p. 25 (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2018).

[16] "Türk-Rus İlişkilerinde Akkuyu Dönemi," *Deutsche Welle*, 2 Nisan 2018, http://www.dw.com/tr/türk-rus-ilişkilerinde-akkuyu-dönemi/a-43224459 (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018).

[17] "Huge Mistake: Akkuyu Nuclear Power Plant," *TEMA Foundation*, http://tema.org.tr/web_14966-2_2/entitialfocus.aspx?primary_id=1341&target=categorial1&type=2&detail=single (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2018).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sıkıntılar düşünüldüğünde bu santralin planlandığı gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü kuruluş yıldönümüne yetiştirilmesi oldukça zor görünmektedir. Türkiye ve Rusya arasında ayrıca yıllardır doğalgaz fiyatının konusunda da çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Hatta BOTAŞ yetkilileri 2015 yılında Gazprom'a karşı uluslararası tahkime başvurmuş ve satılan doğalgazın fiyatında yüzde 10 tutarında bir indirim talep etmişlerdir. [18] Yaklaşık üç yıl boyunca devam eden bu anlaşmazlık Mayıs 2018'de Moskova'nın gaz fiyatında indirim yapmayı kabul etmesi üzerine çözülmüş gibi görünmektedir. Ancak Rusya'nın bu indirimi sadece 2015-2016 dönemi için yaptığına yönelik yorumlar da bulunmaktadır. Bu durumda doğalgaz fiyatının önümüzdeki dönemde yeniden iki ülke ilişkilerini olumsuz olarak etkilemesi muhtemel görünmektedir.[19]

Jeopolitik Riskler

Ekonomik endişelere ilave olarak Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin gelişiminde jeopolitik konuların da önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Örneğin Kasım 2015'te Türk savaş uçaklarının Türkiye-Suriye sınırına yakın bir bölgede bir Rus savaş uçağını düşürmesiyle tırmanan kriz iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilere büyük bir darbe vurmuştur. Her ne kadar Haziran 2016'dan itibaren Türkiye-Rusya ilişkileri yeniden gelişmeye başlamışsa da aradaki yaklaşık yedi ay boyunca hem Türk Akımı, hem de Akkuyu santrali projeleri askıya alınmıştır.[20]

Aslında jeopolitik dinamiklerin Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkileri söz konusu olduğunda her zaman çatışmaya neden olmadığının altını çizmek gerekir. Hatta iki ülkenin enerji konusunda ortak hareket etmesini gerektirecek önemli jeopolitik unsurlar olduğunu da söylemek mümkündür. Örneğin Rus petrol tankerleri açısından İstanbul ve Çanakkale Boğazları oldukça önemli bir rota olarak jeopolitik önemini korumaktadır. Nitekim sadece 2016 yılı içinde dünyadaki petrol ihracatının yaklaşık olarak yüzde 3'ünün Türk Boğazları üzerinden taşındığı tahmin edilmektedir.[21]

---

[18] "Turkey Takes Russia to Arbitration over Gas Price Dispute," *Hürriyet Daily News*, 27 Ekim 2015, http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-takes-russia-to-arbitration-over-gas-price-dispute-90391 (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2018).

[19] "'Turetskiy Potok' Obognul Raznoglasiya," *Kommersant*, 28 Mayıs 2018, https://www.kommersant.ru/doc/3642523 (Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2018).

[20] Emre Erşen, "Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations," *Insight Turkey*, Vol. 19, No. 4, 2017, ss. 85-103.

[21] *Energy Policies of IEA Countries: Turkey*, Paris: International Energy Agency, 2016, https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/EnergyPoliciesofIEACountriesTurkey.pdf, s. 81 (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2018).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
Türkiye'nin Avrupa ve Asya arasındaki stratejik coğrafi konumu da Rusya açısından oldukça önemlidir. Özellikle 2014 yılından itibaren Ukrayna güzergâhını tamamen devre dışı bırakacak alternatif güzergâh arayışında olan Moskova için Türkiye önemli bir transit ülke olarak öne çıkmaktadır. Hâlihazırda Rusya'nın Avrupa'ya doğalgaz ihracatının yaklaşık olarak yarısı Ukrayna üzerinden geçen boru hatlarıyla gerçekleşmektedir. Moskova ve Kiev arasındaki transit anlaşmalarının 2019 yılının sonunda dolacak olduğu düşünüldüğünde Rusya açısından Türk Akımı projesinin en erken şekilde hayata geçirilmesinin ne kadar önemli olduğu açıktır.

Türk Akımı aynı zamanda Ankara için de son derece önemli bir projedir. Özellikle Türkiye'nin Avrasya'da gerçek bir enerji merkezi olma hedefine ulaşması için bu projeye büyük önem atfedilmektedir. Her ne kadar Türk Akımı projesi ve AB tarafından geliştirilen Güney Gaz Koridoru inisiyatifi birbirine rakip olarak algılanmaktaysa da Türk yetkililer bu iki projenin birbirine alternatif olmadığını ve nihai amacın Türkiye'yi doğu-batı ve kuzey-güney istikametinde inşa edilecek boru hatları aracılığıyla bölgede bir "enerji merkezi" olarak konumlandırmak olduğunu ifade etmektedirler.[22] Ancak bir ülkenin enerji merkezi olabilmesi için sadece bir transit veya koridor olmasının yeterli olmadığını vurgulamak gerekir. Bu iddialı hedefe ulaşmak için Türkiye'nin aynı zamanda alıcı ve satıcıları buluşturan ve enerji fiyatının da belirlendiği bir aktör olarak görülmesi son derece önemlidir.[23]

Türkiye'nin enerji konusunda Rusya'yla yoğunlaşan işbirliğini aynı zamanda Ankara'nın 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen başarısız darbe girişimi sonrasında ABD ve AB ülkeleriyle yaşadığı sorunlar ışığında da değerlendirmek mümkündür. Söz konusu darbe girişiminde Washington ve Brüksel'den gelen tepkiler oldukça zayıf kalırken, Rusya Devlet Başkanı Putin ile İran Cumhurbaşkanı Ruhani bu süreçte Türkiye'ye açık destek beyan etmişlerdir. Türkiye'nin NATO müttefikleriyle ilişkileri ise 2016'nın ikinci yarısında daha da gerginleşmiştir. Özellikle Suriye konusunda ABD ile yaşanan derin görüş ayrılıkları Ankara'nın bu konuda Rusya-İran eksenine yakınlaşmasına vesile olmuştur. Nitekim Moskova ve Tahran'la başlayan bu yeni işbirliği süreci sayesinde Türkiye "Fırat Kalkanı" ve "Zeytin Dalı" adı

[22] Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assesment of 2007," *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 1, 2008, s. 92.

[23] Bkz. Neyyire Nilgün Öner Tangör & Mirja Schröder, "'Turkey as a Future Energy Hub' – A Comparative Analysis of the Hub Narratives in Turkey and in the EU," Marc Schröder, Marc Oliver Bettzüge & Wolfgang Wessels (der.), *Turkey as an Energy Hub? Contributions on Turkey's Role in EU's Energy Supply*, Baden-Baden: Nomos, 2017, ss. 185-186.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
verilen iki başarılı sınır ötesi askeri operasyon gerçekleştirmiş ve Suriye'deki askeri ve siyasi süreçte önemli bir aktör haline gelmiştir.

Türkiye'nin Rusya ve İran'la yakınlaşma sürecini değerlendirirken bu iki ülkenin de aynı Ankara gibi son dönemde Batı ile ilişkilerinde önemli sorunlar yaşadığını vurgulamak gerekir. Rusya 2014'ten bu yana Ukrayna ve Kırım meselesindeki tutumu nedeniyle ABD ve AB ülkelerinin ekonomik yaptırımları altındadır. İran ise Trump döneminde ABD'nin hızla değişen Ortadoğu politikası nedeniyle Batı'yla yeni gerginlikler yaşamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin ABD ve AB ile 15 Temmuz sonrasında yaşadığı sorunlar hem Moskova, hem de Tahran tarafından yakından izlenmektedir. Özellikle Rusya için küresel siyasetteki en önemli rakibi olarak gördüğü ABD'nin hâkimiyetindeki NATO ittifakında çatlak yaratmak önemli bir hedeftir.[24] Hem Türk Akımı'nın, hem de Akkuyu santralinin 2016'nın ikinci yarısından itibaren hız kazanmasını bu gelişmeler bağlamında ele almakta fayda vardır.

Öte yandan Türkiye ve Rusya'nın enerji alanındaki jeopolitik çıkarlarının tamamen uyumlu olmadığının da vurgulanması gerekir. Ankara 1990'ların başından bu yana Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı (BTE) gibi önemli projelerde Batı ülkeleri ile beraber hareket etmiştir. Bu projelerin ABD ve AB tarafından desteklenmesinin en önemli nedeni ise Rusya'nın Kafkasya, Orta Asya ve Hazar bölgesindeki nüfuzunu zayıflatmaktır. Daha önce de bahsedildiği gibi Türkiye aynı zamanda AB'nin benzer bir amaç taşıyan Nabucco projesinin de kilit aktörlerinden birisi olmuştur. Her ne kadar bu proje 2013 yılında finansman zorluğu nedeniyle rafa kaldırılmışsa da Türkiye bu sefer de Azerbaycan ile Trans Anadolu boru hattını (TANAP) hayata geçirmeye karar vermiştir.

2018 yılında inşaatı tamamlanan TANAP Türkiye'ye yıllık 6 milyar metreküp doğalgaz taşıyacak iken, Avrupa'ya da ilk aşamada yıllık 10 milyar metreküp doğalgaz taşıyacaktır. Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya güzergâhında hala inşaatı devam eden Trans-Adriyatik boru hattına (TAP) bağlanacak olan TANAP Avrupa ülkelerinin Rusya dışı kaynaklardan doğalgaz temin edebilmesi için son derece önemli bir proje olarak görülmektedir. TANAP ve TAP bu açıdan Nabucco sonrasında AB'nin Güney Gaz Koridoru inisiyatifinin de merkezine yerleşmiş durumdadır. Her ne kadar bu güzergâhtan taşınacak

[24] "Russia Jumps for Joy over Wedge between Turkey, NATO," *The Washington Times*, 11 Ağustos 2016, http://www.washingtontimes.com/news/2016/aug/11/russia-jumps-for-joy-over-wedge-between-turkey-nat (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2018).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
doğalgazın miktarı AB ülkelerinin hâlihazırda Rusya'dan ithal ettikleri miktarın çok altında kalacaksa da TANAP ve TAP'ın yine de Rusya'nın Avrupa enerji pazarındaki hâkimiyetini sürdürme planlarına karşı bir tehdit oluşturduğu söylenebilir.

Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkisini etkileyen bir başka jeopolitik unsur ise iki ülkenin Ortadoğu, Kafkasya ve Karadeniz'deki bölgesel krizlere ilişkin yaklaşımlarındaki derin farklılıklardır. Son dönemde diplomatik ve askeri konularda Ankara ve Moskova arasında yakın bir işbirliğine sahne olan Suriye'de bile iki ülkenin arasındaki ilişkinin gerçek bir stratejik ortaklıktan ziyade pragmatik çıkarları esas alan bir "zorunlu birliktelik" olarak görülmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.[25] Özellikle Türkiye'nin PKK'dan farklı bir oluşum olarak görmediği PYD-YPG'nin Suriye'de oynayacağı rol ve yine Ankara tarafından meşru görülmeyen Esad rejiminin geleceği gibi önemli konularda Türkiye ve Rusya arasında derin fikir ayrılıkları olduğu görülmektedir. Örneğin Rusya Türkiye'nin ısrarlarına rağmen halen PKK, PYD ve YPG'yi terör örgütü olarak tanımlamamaktadır.

Eski Sovyet coğrafyasındaki Kırım, Dağlık Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya gibi çözülmemiş bölgesel meselelerin de Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkilerini olumsuz etkilemesi mümkündür. Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını tanımayan Türkiye hâlihazırda Kafkasya'da Azerbaycan ve Gürcistan ile üçlü bir stratejik işbirliği mekanizması kurmuş durumdadır. Ankara ayrıca son dönemde Ukrayna ile siyasi ve askeri ilişkilerini de geliştirmeye devam etmektedir. Rusya ise buna karşın Ermenistan, Abhazya ve Güney Osetya üzerindeki askeri nüfuzunu hızla güçlendirmekte ve Kırım'a en gelişmiş silah sistemlerini yerleştirmek suretiyle Karadeniz'deki hassas stratejik dengeyi kendi lehine çevirmeye çalışmaktadır.

Son olarak Rusya'nın ABD ve AB ile ilişkilerinde yaşamakta olduğu sıkıntılara da özellikle dikkat çekmek gerekir. Her ne kadar Ankara bugüne kadar Batı ülkeleri tarafından Rusya'ya karşı uygulanan ekonomik yaptırımlara katılmamış olsa da bu yaptırımların Rus ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle Türk Akımı ve Akkuyu santrali gibi büyük projelerin finansmanında sorunlar yaşanabilmektedir. Nitekim Rosatom'un Akkuyu santrali projesinin yüzde 49'unu Türk şirketlerine satmak istemesini de bu bağlamda

[25] Bkz. Mehmet Öğütçü & Dimitar Bechev, "Will Turkey and Russia Become 'Strategic Allies' or Sustain a 'Marriage of Convenience'?," *Hürriyet Daily News*, 16 Şubat 2018, http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/mehmet-ogutcu/will-turkey-and-russia-become-strategic-allies-or-sustain-a-marriage-of-convenience-127392 (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2018).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
değerlendirmek mümkündür. İnşasına devam edilen Türk Akımı ile ilgili olarak ise AB ülkelerinin bugüne kadar bu hattan taşınacak olan doğalgazı satın alacakları yönünde güçlü bir irade beyanında bulunmadıklarını vurgulamak gerekir. Hatta sırf bu nedenden dolayı Gazprom 2015 yılında Türk Akımı'nın başta planlandığı gibi dört hat yerine, iki hat olarak inşa edileceğini açıklamıştır. Bu değişikliğe rağmen Rus doğalgazını doğrudan Avrupa pazarına taşıması hedeflenen ikinci hattın geleceği Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde yaşanacak gelişmelere bağlı olarak şekillenecektir.

Sonuç

Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin sadece ekonomik faktörler tarafından belirlenmediği açıktır. Her iki ülke de derinleşen enerji ilişkilerini Batı'ya karşı etkili bir siyasi koz olarak kullanmaya çalışmaktadırlar. Özellikle Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak Rusya ile enerji ve diğer alanlarda hızla gelişen ilişkileri ABD ve AB tarafından yakından takip edilmektedir. Dolayısıyla Türk Akımı ve Akkuyu nükleer santrali gibi dev projeler sadece ekonomik yansımaları bakımından değil, aynı zamanda Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin geleceği açısından da önemli mesajlar taşımaktadır.

Ancak 2015'te Türkiye ve Rusya arasında vuku bulan savaş uçağı krizinin de gösterdiği gibi iki ülke arasındaki enerji ilişkileri çoğunlukla siyasi ve bölgesel sorunların gölgesinde kalmaktadır. Uçak krizin devam ettiği yedi ay boyunca Rusya'nın ekonomik yaptırımları nedeniyle Türkiye'nin 9-11 milyar dolar kaybetmesi de enerji konusunun siyasi sorunlardan bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir.[26] Her ne kadar mevcut koşularda iki ülke arasında böyle bir krizin yeniden yaşanması olasılığı düşük görünmekteyse de Türkiye'nin NATO üyesi bir ülke olması ve Ankara ile Moskova arasında Ortadoğu, Karadeniz ve Kafkasya'daki meselelere ilişkin devam eden görüş ayrılıkları nedeniyle Türkiye-Rusya enerji ilişkilerinde yeni gerginlikler yaşanması muhtemel görünmektedir.

[26] "Rusya ile Krizin Maliyeti En Az 11 Milyar Dolar," *NTV*, 25 Ocak 2016, http://www.ntv.com.tr/ekonomi/rusya-ile-krizin-maliyeti-en-az-11-milyar-dolar,FPbktLfoeEuJ3nHMrOS10A (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2018).

THE ROLE OF ENERGY IN THE EVOLUTION OF TURKISH-RUSSIAN RELATIONS IN THE POST-COLD WAR PERIOD

Abstract

This paper aims to discuss the implications of the energy issue on the evolution of Turkish-Russian relations in the post-Cold War period. In addition to providing an overview of the historical development of the energy ties between Turkey and Russia particularly in the last three decades, it will focus on two important questions in order to explore Ankara and Moscow's converging and diverging interests in the energy sphere. The first question is about how the two countries perceive the economic benefits and costs of their deepening energy relationship. It is particularly important to understand the implications of Turkey's increasing energy dependence on Russia in light of its rapidly growing domestic demand as well as Russia's interest in maintaining its strong influence in the lucrative Turkish energy market. The second question is closely related with the dynamics of cooperation and competition between the two countries in the sphere of energy pipelines. Apart from the "EU vs Russia" or the "Southern Gas Corridor vs Turkish Stream" geopolitical rivalry, this question is significant in order to evaluate whether it is possible to reconcile Turkey's desire to become a regional energy hub in Eurasia with Russia's own geopolitical agenda particularly in the aftermath of the crisis in Ukraine.

FACULTY OF POLITICAL SCIENCE MARMARA ÜNİVERSİTESİ